

אגדת אסתר

ע"פ

כתב יד מתימן, עם השוואה לכתב יד שני, המובא גם הוא מתימן, ונמצא באוצר הספרים באקספארד.

עם

הערות ותקונים והגהות ומראה מקומות ופתח דבר בראש.

סמני

ש ל מ ה ב א ב ע ר
מלבוב.

קראקא

בדפוסו של יוסף פישער (גראַדגאססע נ' 62).
שנת תרנ"ז לפ"ק.

AGADISCHE ABHANDLUNGEN

zum

BUCHE ESTER

nach einer Handschrift aus Jemen mit vergleichungen einer
zweiten Jemener Handschrift aus der Oxforder Bibliothek
cod. e. 57.

zum ersten Male herausgegeben

und mit Anmerkungen versehen

von

Salomon Buber.

KRAKAU.

Druck und Verlag von Josef Fischer, Grodgasse 62.

1897.

פתח דבר.

א) הסדרש הזה אשר אני מציא כעת לאור עולם, הוא עפ"י כ"י ישן המובא מתימן לירושלים, ומשם קניתי בהשתדלות הרה"ג מוהר"ר שלמה אהרן ווערט-היימער נ"י. הכתב יד הוא כתבנית רביעית קטנה, כתוב על נייר עב בכתב מרובע, ומחזיק פ"ה דפים (ק"ע עמודים) ובכל עמוד עשרים שורות. בהתחלתו כתב הסופר, בעזרת אשר לו הנדולה, אתחיל לכתוב אנדרתה דמגלה.
הגליון האחרון הוא מנוקב, ובעמוד מצד ימין נשלם: ר' שמואל אומר גדול הוא השלום שהוא יתר מכל המתנות הטובות שהבטיח הקב"ה לישראל באחרית הימים, דכתיב וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננותי.

כן יאמר בעל הרחמים, בריך רחמנא דסייען:
ובעמוד השני מצד שמאל ממושטש הכתב מאד ורק מלות אחדות וכלתי לקרא:

.....
עסרין וארבעה.... שנת **אתתל"ב** * במדינת.... יחיאל בן [הר]יין
רב הג.... החבר הטוב החכם ביר כגי' מרי ורבי משה החכם ביר....
רבי שלמה נעיג יוכהו ה' למהגי ביה לדקדק בענינו הוא וורעי'
וורע ורעיה כתרמיש.....

עוד נמצא כתב יד ישן שני המובא ג"כ מתימן לירושלים ונמכר לאוצר הספרים באקספארד ונסמן שם Ms. Heb. e 47 והוא מחזיק ס"ה דפים (ק"ל עמודים) ובהתחלתו כתב הסופר, אתחיל לכתוב מדרש מגלה, בעזרת האל ביה יודיע כל נסתר ונגלה, והסיום הוא כמו בכ"י שלי, דכתיב וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות אמן. כן יאמר בעל הרחמים ירחם עלינו, בריך רחמנא דסייען. ואחיכ כתוב:

נשלם מדרש מגלה, בעזרת האל שבחר בישראל וקראם מגולה, ונשלם מעלי בשבא דהוא ראש חודש תמוז שנת **אתתקמ"ה** שנין לשטרות **השצ"ן** ליצירה * במאתא הצ"ן*** בני קרכויש ה"ה ותוי"ט תתביע

* הוא שנת ה"ה ר"פ (1620) או ה"ה רפ"ב (1622) כי לדעת קלז הוהל נוספר הסערוס נשנת ג' אלפים תמ"ח וכדעת קלז הוהל נשנת ג' אלפים ת"ן:
** נכור טל"ל אתתקמ"ה ורצח הכותב כי הוהל ענין הסערוס נשנת ג"ה ת"ה.
*** נלי סעק ה"ל לנעל.

— VIII —

אנסי, והכותב הצעיר קל הקלים יהודא ליב בירב אבא מרי נאחום באים דויד בן אהרן במעורר באהרן אלאכלופי יישל * ת'ניציב'ה, אלהים יזכהו להגות בו הוא וזרעו וזרעו וזרעו וזרעו וזרעו ועד עולם ויקיים עליו מקרא שכתוב לא ימוש ספר התורה הזה ובייחולילי ת'תיא'בי ויבדי יישל ברוך מי שעורני להשלימו כן יעורני על

ובהקובץ השני הזה נמצאות הוספות ממדרש אבא גריון, ועוד הוספות אחרות שאינן בכ"י שלי, וה"ר שלמה זלמן רודניצקי המתגורר כעת באקספארד הוציא לי את כל השניים וההוספות אחריו אשר שלחתי לו העתקה מהכתב יד שלי, גם העתיק למעני דף שלם שהיה חסר אצלי.

(ב) מסר המדרש אשר לפנינו אסף לאספה מאמרים שונים והרכיבם יחד, מהם מגמרא בבבלי מגילה, ועוד משאר מסכתות, ובייחוד ממדרש פנים אחרים שהוצאתי לאור בספרי דאגדתא (ווילנא תרמ"ז), וגם שאב מהמכילתא כמו: (ד' י"ד), זה אחד מארבעה שניתן להם רמזי שהוא במכילתא סוף בשלה. וגם המדרש ב"ר היה לו למקור, כמו: (ד' א') "ר' פנחס בש"ר הושעי כו" שהוא מביר פפ"ד. (עוד שם), א"ר אייבו כו", שהוא ג"כ שם. (עוד שם), "ד"א ויעק סאן דאמר רחמנא ותרין" שהוא בביר פס"ז אות ד'. (ד' ו') "ללמדך שלא יהיו שנים מתייעצים כו" שהוא בביר פע"ד. (ה' י"ב), "ארבעה פתחו באף" שהוא בביר פ"ט אות ב'. (ו' ו') "הרשעים ברשות לבס", ב"ר פליד אות י'. (ח' ב') "א"ר יודן בש"ר לוי כו" ב"ר פפ"ז אות ו'. (ט ד') "א"ר ברכי' בש"ר חלבו כו" ב"ר פליט אות י"א. גם הביא מאמר הנובע ממדרש רות. (פ"ט) ר' חלבו ר' שמואל בר נחמן שמונים וחמשה זקנים ומהם כמה נביאים כו" הוא ממדרש רות פ"ג. כן היתה לפניו הפסיקתא דריב, כמו: (ו' א') בלילה ההוא ר' חייא בש"ר יוחנן אמר אכילת הפסח שאכלו ישראל במצרים בלילה כו" הוא בפסיקתא פסקא החדוש (ג"ה ע"ב). גם הביא דברים ממדרש תהלים, כמו: (ה א') "אלי גי פעמים כו" הוא במדרש תהלים מזמור כ"ב אות ט"ז. (עוד שם), "ד"א אלי כך אמרה אסתר" שהוא ג"כ שם. (ז י') זשיה אלהים ה' חילי כו" שהוא במזמור כ"ב אות א' ואות י"ד. גם לקח דברים ממדרש משלי, כמו: (ה' א') זשיה בוטח בעשרו כו" אמר ר' לוי כו" שהוא במדרש משלי פי"א אות כ"ז. (ו' י"א), "זשיה מבחה מבחה א"ר אבהו כו" שהוא במדרש משלי פי"ט אות ב'. וגם הרבה מאמרים לקח מן פדר"א, כמו: (א' ו') ר' תחנא אומר בוא וראה עשרו כו" שהוא בפדר"א פמ"ט. (א' ח') "ר' אליעזר אומר חצי שנה עשה אחשורוש סעודות גדולות כו" שהוא ג"כ שם. (א' י"א), ר' שמעון אומר כך מנהגנו של מלכי מדי כו" שהוא ג"כ שם שם: (ב' ה') "ר' שמעון אומר כו" שהוא שם פ"ג. (ב' כ"ב) "ר' שמעון אומר בוא וראה כו" שהוא ג"כ שם. (ג' א') "ד"אמר ר' פנחס שני עשירים כו" שהוא ג"כ שם: (ג' ב') מה עשה המן כו" הוא ג"כ שם. (ג' י"ב). ר' יוסי אומר אסורוגלום גדול היה המן" הוא ג"כ שם. (ד' י"ג), "ד"א כיון שהרגו כו" שם שם. (ד' י"ז) "אמר לה מרוכי והלא יום השלישי פסח" גם הוא שם. (ה' ה') "אימתי עשתה לה סעודה" הוא שם שם. (ה' ו') "באותה שעה אמר המן בלבו", היא שם שם. (ו' א')

„ד"א נדרה שראה בתלמו כו" שם שם. (ז' א') יום מ"ז בניסן היה שם שם.
 (ז' מ') „א"ל אדוני המלך יש עץ בביתו של המן מבית קדשי הקדשים שם שם.
 (ח' מ"ו) „ר' פנחס אמר כו" שם שם. (מ' א') „במזל אריה. שם שם (מ' י"ב).
 „ר' אלעזר אומר ארבעים בנים היה להמן שם שם. גם ה' לפניו יוספון ליהודים
 (ד' ה') ע"ש בהערה מ"ב.

אבל את המדרש אסתר רבה הנמצא לפנינו בדפוס לא ראה המסדר ולא הביאו *
 גם לא הביאו מאמרים הנמצאים במדרש אבא גריון, רק בכ"י שני מן המדרש
 הוזה הנמצא באקספארד נוספו הרבה מאמרים מן מדרש אבא גריון ואני הוספתי
 אותם עפ"י כ"י ההוא באמצע המדרש בין שני הצאי עגולה.

ג) לפני מסדר המדרש הוזה ה"י הרבה נוסחאות אחרות בגמרא מגילה,
 ובמאמרים שהביאו נמצאו הרבה שנויים מאשר הם לפנינו, והנוסחאות שהביאו
 שוים עם נוסחת גמרא כתב יד המונה באוצר הספרים במינכען כפי שהוציאו
 הרהיג מוהר"ר רפאל נטע ראבינאוויץ ז"ל בספרו „דקדוקי סופרים, ועל כלם
 העירותי במקומם בהערות שלי. עוד מצאתי כי באיזה מאמרים שהביאו מגמרא
 מגילה הביאו ג"כ סימנים, כמו: (א א) ויהי בימי אחשורוש סימן ונתן קם כו".
 (עוד שם) סימן יסמ"ג. (עוד שם) סימן כנמ"ר. (א ז) מדניק סימן (כ"ה בהוספה
 שהוספתי מכ"י שני הנמצא באקספארד), גם בפ"ב הערה ב' הבאתי מכ"י שני
 הנ"ל לבש ברכה כמים בשם צדיק זה עטרה סימן. (ה ד) עזר ישועה כו' סימן.
 ובהערותי בארתי כוונתם ותקנתו השיבושים אשר נפלו בהם ע"י המעתקים, והנה

* אודות המדרש רבה על אסתר דנחמי נפתח זכר לזכרי דלגמלא דהערה ה' והנחמי שם
 כי המדרש הזה לא ה' לפני רש"י והערך והילקוט, ויש להוסיף על מה שכתנתי שם. טעה שהגיה
 הרב הגאון מהר"ן חיות ז"ל בשו"ת מהר"ן דף כ"א ע"ד וז"ל: רש"י (מ"א י"ט) מנכס מרגום
 אסתר נסס מדרש אסתר, בלאת זה אינו, כי רש"י כיון למדרש אבא גריון, ודנרי התרגום נוצעים
 מן מדרש אבא גריון. גם יש עוד להוסיף מה שהביא הערך צעדק זעייטוס וז"ל: הסיר קונעמו
 ועשאו זעייטוס פ"י קנעמו אשחא, ודוגמתו מדרש תהלים ובמדרש מגילת אסתר ותלגש אסתר
 מלכות ותעמדו נחלר גית המלך וגו' ח"ל הקצ"ה רטע מה אשה יושב פנים וקונעמך מנחוך ע"כ.
 הנלות „מדרש מנולת אסתר" היא הוספה צערך מלאח המעתיקים או המדפיסים שמשנן שהערך
 כיון במלאח זה למדרש אסתר, וזה אינו, כי לא נמלא שמוך דבר מזה מדרש אסתר רבה, והערך
 לא הביאו כלל, ומה שהביא מדרש תהלים הוא מוזמור כ"ג אות כ"ז וע"ש מה שהעירוני דהערה
 קל"ה. ומה שהנחמי בשח דבר שם כי לא היה המדרש אסתר לפני צעל הילקוט, כי דבריו על אסתר נוצעים
 מגמרא מגילה וממדרש אבא גריון וממדרש פנים אחרים (שהולאחי לאור), ושם נפתח דבר נחמי
 רשימה מכל מלאחי הילקוט למסר מלאחי מוקוס שאב אוחס. ומה שנמלא צילקוט לך רמז ע"ב מלוין
 „גריש מנולת אסתר" הוא מלאחי מוגיה אף כי נמלא הנמלאר צמסתר דבר, אבל הוא שם צביר
 פמ"ג אות ג' שליין צמלאר שלפניו, וגם הנמלאר שלאחריו שלש שמות נקראו לו הוא ג"כ שם
 צב"ר פמ"ג אות ד'. וכן צילקוט צשלח רמז רמ"ו ד"ה כתיב יעשה עץ נגוה חמשים אמה, ומלוין
 „מדרש אסתר" כוונתו למדרש פנים אחרים והוא שם דף ל"ו ע"ש ומדרש פנים אחרים הערה
 קב"ו, ובמחברתי יריעות שלמה לר' 14 העירוני על דברי הגאון הי"ר אברהם ז"ל נספרו רב
 פעלים ששז שה"י נמלא מולש אסתר ומנול צילקוט צשלח, ובאמת כוונתו למדרש פנים אחרים.
 וכן צילקוט יחזקאל רמז סס"א נכסס אגדת אסתר צטעות ול"ל אגדת כות והוא שם רפ"ג.

לפנינו בגמרא לא נמצאו סימנים האלה, גם לא בגמרא כתב יד הנמצא במינכן, ובגמרא מגילה כ"ו נמצאים סימנים אחרים אשר אינם נמצאים בגמרא לפנינו, כמו: מגילה (י"ד ע"א) מקום נהבצר להם בגיהנם ועמדו עליו שבע, נמצא בגמרא כ"ו סימן עמ"ר"ו ג"יב, עיין דברי סופרים דף ל"ד ע"א ובהערה פ"ו, וכן (מ"ו ע"א) ואחת של ושתי נמצא שם סימן לכולים ראה אביז וניח"ם. עיין ד"ס דף מ"ד ע"א ובהערה י"ו. (כ"ז ע"ב) מימי לא השתתני מים נמצא שם סימן אכ"ב, עיין ד"ס דף ע' ע"ב ובהערה ד'. (שם שם) לא עשיתי קפנדריא לבית הכנסת, נמצא שם קפ"ו סימן, (שם שם) א"ל מימי לא קדמני, נמצא שם קדים אכ"ל בלא ברכה סימן, (כ"ח ע"א) מימי לא קבלתי מתנות, נמצא שם קע"ו סימן. (שם שם) מימי לא הקדתי, נמצא שם פצה"ה ישין סימן. עיין דברי סופרים ע"ב ע"ב הערה ר"ו. ולעומת זה נמצאים סימנים בגמרא מגילה לפנינו אשר אינם בגמרא מגילה כתב יד, כמו: (י"א ע"ב סימן שס"ד). (כ"ח ע"א) בלית עקין נשפ"ה סימן. (שם ע"ב) רעבד"ן סימן. (כ"ז ע"ב) זלפ"ן סימן. (ל"א ע"א) מאפ"ו סימן. (ובגמרא כ"ו הגי' שאפ"ו סימן):

ד. למעלה חעירותי על המקורות אשר המסדר שאב מהם, בכל זאת נמצאים הרבה מאמרים אשר המקור נעלם ממנו, ובודאי היו לפניו מדרשים אשר נאבדו מאתנו. כמו: (א' ב') על כסא מלכותו מצינו כל מי שהוכיח לו הכתוב, כסא מלכות כ"ו. (שם) ד"א על כסא מלכותו, זה כסא שלמה כ"ו. (א' ד') ימים רבים עשה מעודה ששה חדשים. (א' ו') בכ"ז שני מהפדרש הזה הנמצא באקספארד והוספתי ההוספה בפנים ושמואל אמר חור כרפס ח"ית גדולה רמו יש בה מלמד כשראה הקב"ה ישראל מסובין בסעודתו של אחשורוש חתר להן חור אחד מגיהנם כ"ו. (א' י"ג) דת זו המלכות ודין זה המשפט. (א' מ"ז) יש אומרים שאמר עליה שם המפורש כ"ו. (ב' ב') אלו אחד מששה שהועילה עצתן כ"ו. (ב' ה') ד"א למה נקרא שמו מרדכי. (שם) ד"א בן קיש שהיתה זכותו שקולה כ"ו. (ב' ט') כמה מרחות כ"ו, וכן המאמר מה הוא ויבהל. (ב' י"ג) וכוה הנערה באה כ"ו. (ב' י"ד) א"ר חייא בר ווא מלכי מדין תמימים היו כ"ו. (ב' י"ז) זשיה שקר החן כ"ו. (ג' א') בוא וראה מה היתה אהריתו כ"ו. (ג' ה') זה אחד מששה שראו ובושו. (שם) ד"א וירא המן א"ר אייבו כ"ו. (ג' ז') התחיל מפיל גורלות כ"ו עד לכך נאמר מיום ליום. (ד' א') א"ר יצחק נפחא שבט"ם קרעו על בנימין. (שם) זשיה בך בטחו. (ד' ב') ד"א זה מלכי המלכים. (ד' ג') למה נקרא אבל גדול כ"ו. (ה' א') שמה שבחתני כעומר הלכות. (ה' ב') והיו בני פלמין סבורין כ"ו. (שם) אמרו עשו לה כשפים וכיערו אותה לפני אחשורוש. (ה' ט') אמרו לא לחנם היו מתקטטין כ"ו. (ה' י"ז) מכאן אמרו חכמים יש עושר שנעשה רע לבעליו. (ה' י"ד) זו אחד מששה שלא הועילה עצתן. (שם) אמרו מאתים ושמונה כ"ו עד סוף הפרשה. (ו' א') ד"א בלילה ההוא מה כתיב למעלה מן הענן כ"ו. (ו' י') מיד נשתתח המן לפניו כ"ו. (ו' י"ב) וכן אתה מוצא שכל זמן שישאל יוצאין למלחמה כ"ו עד סוף הפסוק. (ו' ד') ר' מאיר אומר היו מהזירין לבן ישראל למכרו כ"ו. (ו' י"ג) ד"א למה נמשלה אסתר בשחר כ"ו. (ח' ב') מינתה אותו אפטרופוס כ"ו. (ח' ה') א"ר אבהו כל אותן שבעים יום שבין אגרת לאגרת, כ"ו. (ח' מ"ז) חילופם נתן להם הקב"ה כ"ו. (שם) ששן הסר כ"ו. (ט' ד') חמשה שכתוב בהם הולך

וגדול. (ט' י"ב) ועליהם אמר הכתוב והי' אור ישראל כו' עד סוף הפסוק. (ט'
י"ד) המן ובניו נתלו על עץ אחד כיצד כו'. (ט' כ"ז) שלשה דברים תקנו ביד
שלמטה כו', ומקרא מגילה דרשו בק"ו כו'. (ט' כ"ח) וזכרם לא יסוף מורעם ר'
נתן אומר כו' *).

ה) שם המסדר והזמן והמקום אשר נסדר המדרש הזה קשה לברר, אבל
ראה זה מצאתי כי כבר היה לפניו האלפסי והרמב"ם כמו שתראה (ט' כ"ז) מנהגא
דחו לן דמאן דקארי לה למגילה קורא ופושט כאגרת, אבל קורא ובוהך כספר
תורה. לא חזי לן הוא לשון רב האי גאון הובא באלפסי, ועיין שם בהערה ס"א.
וכן (ט' כ"ז) ד"ה ולא יעבור תאנא באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין בקריאת
המגילה ובתרומת שקלים כו' אבל סעודת פורים וסעודת ר"ח וספק מילה כו',
לקוח מהאלפסי, עיין שם הערה ע'. (ט' כ"ח) סירוגין קטועין הדא פרא חדא,
פירוש כגון שקרא פיסוקו של פסוק וקרא פיסוק השני לו וחזר וקרא פיסוק
ששכח המאמר סירוגין קטועין חדא פרא חדא, הוא לשון הירושלמי מגילה פיג
היב (דף ע"ג ע"א), ועל זה הביא הפירוש, והפירוש לקוח מהאלפסי עיין שם הערה
פ'. (** (ט' כ"ח) ד"ה לקיים את ימי הפורים אבל חכמים אומרים בזמן הזה הואיל
ומסתכלין בה אין קורין אותה אלא בזמנה, כלומר הואיל ואין עיניהם של עניים
נשואות אלא למקרא מגילה כדי לחלק להם מעות פורים אין קודין אותה אלא בזמנה,
ויש שגורסין הואיל ומסתכלין בה, כלומר באותו הזמן שהיו ישראל יכולין להעמיד
דיניהם ואין באין לידי סכנה, כו' וכן הלכתא. הוא לשון האלפסי ריש מגילה ע"ש
הערה ק"ז ק"ח: וגם דברי הרמב"ם ז"ל היו לו למקור, כמו שתראה: (ט' כ"ח)
וימי הפורים לא יעברו לימד כל ספרי הנביאים וכל הכתובין עתידין ליבטל לימות
המשיח כו' עד סופו, הוא לשון הרמב"ם סוף ה' מגילה ע"ש הערה ק"ג. (***)

(*) ראינו במנות הלוי להכ"ס אלקנץ ז"ל שהביא (דף ל"ט ע"א) וז"ל: וה"ד יוכף אכן
יחייא ז"ל כחז ז"ל ומלא במחז תשועות יהושע ונינוח ארוני גזק וחולתם מהמלכים, ולא יעמד
מנין לו. הוא נכחי לפנינו פיג א'. עוד שם (דף קע"א) הביא וה"ד יוסף יחייא ז"ל מלא נכסלו
וטנת שגלחו סחון ועוג ושנקהלו כל ישראל, ונציאור להם משה רבם כל המורה ע"כ. לא ידענו
מניין לו, וזה הוא ג"כ נכ"י לפנינו, ולפנינו נחמס שנע נקהלו כל ישראל ונציאור להם משה רבם
כל המורה:

(**) את הירושלמי לא הביא המסדר ונה שהביא (ט' ז') אמר רב יהודה אמר רב שירת
הים ושירת דבורה נכתבים ארית על גבי לבונה כו', ועוד שם אמר ליה ר' זירא לר' חנינא דן
אמיו של ר' הושע"י כו' הביא נוסחא אחרת ממה שהוא בירושלמי מגילה פיג הי"ח דף ע"ד ע"ג.
ע"ש בהערות שלי ואלו לקח זה מדברי הגאונים.

(***) מזה נראה כי נסדר המדרש הזה בארץ חינוך, כי בני חינוך היו עוסקים בהלכות רב
אלפסי ז"ל וגם אחרי אשר נאה אליהם האגרת הידוע בשם אגרת חינוך עיקר למודם היה כספר
היד להרמב"ם ז"ל, ועיין גם חו"ר נחמד ח"צ דף ד' כי הרמב"ם אמר באגרתו לחנני לוינל בכל
חינוך מעט עוסקים בתלמוד חז"ל אינם מצינים אלא הדרוש וקבל סדר, וכבר נחמדנו מזה אנשים
בעלי חינוך ושלחו שלוחים וקנו שלם נוסחאות מן החז"ר, ונחמו נכסם בכל גזול וגזול הוא שהאיר
עיניהם וחקן מעשיהם עד הודו. וגם כריש אגרתו לקהל מרשילא העיר הרמב"ם ז"ל נעלמו שנחפסע
חזרו בחינן. ועיין אכן פסיר ח"א (ליק חר"ה) אשר חקר וכתב על ספר את מנחם ומעשים
של אנשי חינוך.

ו) כל זאת מצאתי לדבר מתכונת הספר, ועתה עלי לתת דין וחשבון ממלאכתי, העמסתי על שכמי להגיה ולתקן את המדרש הזה, כי הרבה שגיאות נפלו בו ע"י שגגות מעתיקים. גם הצגתי בגוף הספר ציונים לפרשיות ולפסוקים, כי בכתב יד לא היו מצוינים כלל, וכן עשיתי מראה מקומות מכל הכתובים שהובאו בו, וציינתים בפנים הספר, גם נתתי ריוח והפסקה בין ענין לענין ובין מאמר למאמר, גם ערכת הערות ותקונים ומראה מקומות מדברי חז"ל בתלמוד ומדרשים, והעירותי על שנויי נוסחאות, והוספתי איזה מאמרים עפ"י הכי השני מהמדרש הזה הנמצא באקספארד.

ואקוה כי חובבי דברי חז"ל ישמחו על גוף המדרש המובא ממרחק, וגם על מלאכתי, ויהי נועם ה' עלי ומעשה ידי יכונן סלה!

שלמה באבנר.

לבוב, ר"ח כסלו תרנ"ז,